

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 1). С. 126-129.

УДК 341.218

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДОГОВОРУ ПРО УТВОРЕННЯ СРСР 1922 РОКУ

Скоморовський В. Б.

*Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького
м. Івано-Франківськ, Україна*

Досліджуються передумови, зміст і значення укладення Договору про утворення СРСР, характеризується його значення як правового документу, що склав основу для юридичного оформлення союзної держави. У зв'язку з цим можна пояснити загальне використання термінів «договір» і «конституція» в рішеннях республіканських з'їздів, де вони були названі як «союзний договір», «основний закон», «Союз Конституції».

Ключові слова: Союзний Договір, СРСР, радянські республіки, з'їзди Рад, вище партійне керівництво.

Вступ. За своїм характером Союзний Договір є установчим актом, і одночасно – цінним джерелом для дослідження ключових питань створення СРСР. Документ, схвалений 29 грудня 1922 року на конференції делегатів від з'їздів Рад чотирьох республік: РСФРР, УСРР, БСРР і ЗСФРР. Затверджений на Першому з'їзді рад Союзу Радянських Соціалістичних Республік 30 грудня 1922 р. Саме цю дату в історико-правовій науці й прийнято вважати датою створення СРСР. Основну мету Договору радянське керівництво вбачало у юридичному оформленні нової держави у складі чотирьох союзних радянських республік [4, с. 254]. Саме укладення Договору й повинно було закріпити створення єдиної держави. З цієї тематики ґрунтовними дослідженнями відзначились П. Брицький, Д. Златопольский, В. Кульчицький, С. Раджабов, О. Чистяков, О. Юрченко та інші. Проте в умовах розвитку сучасної історико-правової науки, на наш погляд, доцільно узагальнити й дати більш глибокий аналіз значенню Договору про утворення СРСР для юридичного оформлення союзної держави.

Виклад основного матеріалу. Механізм вироблення основ тісного об'єднання республік у нових умовах розроблявся ще у серпні 1922 року. 11 серпня 1922 р. Оргбюро ЦК РКП (б) створило комісію для підготовки до Пленуму ЦК питання про взаємини республік. У вересні комісією було розглянуто і одногосно прийнятий проект, розроблений Й. Сталіним, який передбачав включення Білорусії, України, Закавказзя в РРФСР в якості автономних республік [5, с. 193]. Це був відомий проект «автономізації» союзних республік. Проведення його в життя означало б применшення прав союзних з РСФРР радянських держав, підпорядкування їх Росії. Невипадково цей проект викликав певні заперечення в партійних органах деяких республік. Матеріали обговорення проекту в республіках були переслані В. Леніну, результатом чого став його лист членам Політбюро, де сформульовано ідею утворення СРСР. У листі, написаному 26 вересня 1922 р., він пропонував об'єднати радянські республіки в со-

юзну державу, всі члени якої були б рівноправними. Союзні республіки, на його думку, залишаючись суверенними, передавали в той же час певні найважливіші функції управління у відання федерації, що носить назву Союзу Радянських Соціалістичних Республік. У жовтні 1922 р. Пленум ЦК РКП (б) прийняв рішення про необхідність об'єднання радянських республік на основі ленінських принципів.

6 жовтня 1922 року Постановою Пленуму ЦК РКП (б) визнавалася необхідність укладення договору між Україною, Білорусією, Федерацією Закавказьких республік і Росією про об'єднання їх у Союз Радянських Соціалістичних Республік із залишенням за кожною з них права вільного виходу зі складу Союзу. 10 грудня 1922 р. VII Всеукраїнський з'їзд Рад прийняв декларацію, а I Закавказький з'їзд Рад – постанову про утворення СРСР. 18 грудня IV Всебілоруський з'їзд Рад також прийняв постанову про утворення СРСР. 27 грудня доцільність об'єднання радянських республік визнав X Всеросійський з'їзд Рад [2, с. 46].

Ще 30 листопада комісія ЦК РКП(б) розробила Основні пункти Конституції СРСР, які були розіслані в компартії республік для обговорення. 16 грудня 1922 р. Пленум ЦК РКП(б) обговорив проект Договору про створення Союзу РСР і запропонував скликати з'їзд Рад СРСР [3, с. 122].

Перший Всесоюзний з'їзд Рад СРСР відкрився 30 грудня 1922 р. У ньому взяли участь 2215 делегатів. Чисельний склад делегацій від республік визначався пропорційно кількості населення в них. Самою численною була російська делегація – 1727 чоловік. Від України – 364, Закавказької Федерації – 91, Білорусії – 33 делегати [7, с. 105]. На порядку денному було два питання: розгляд Декларації і Договору про утворення СРСР і вибори ЦВК.

З доповіддю виступив Й. Сталін, проаналізувавши причини об'єднання радянських республік в єдину державу. Він, зокрема, виділив три обставини, що зумовлювали цей процес. Перша – необхідність об'єднання господарських зусиль республік; друга – зовнішньополітична обстановка, створення спільних збройних сил, дипломатичних органів; третя – історична спільність розвитку радянських республік [3, с. 129].

З'їзд в основному затвердив Декларацію й Договір про створення СРСР у складі чотирьох республік – РСФРР, УСРР, БСРР і ЗСФРР [8, с. 147]. Декларація законодавчо закріплювала принципи устрою союзної держави: добровільність, рівноправність і співробітництво. Доступ у союз залишався відкритим всім радянським республікам. Договір визначав порядок входження окремих республік до складу СРСР, право вільного виходу, компетенцію вищих органів державної влади. З'їзд обрав Центральний виконавчий Комітет СРСР (ЦВК) – верховний орган влади в період між з'їздами [4, с. 256]. Договір встановив основи нового радянського державного устрою як об'єднання суверенних радянських республік у єдину союзну державу [7, с. 109].

Документ складався з 26 пунктів. Серед них відображено положення, які певною мірою гарантували республікам широкі права, проте саме поняття «суверенітет» до нього не ввійшло. Маємо на увазі положення про право ЦВК Союзу скликати надзвичайні з'їзди Рад СРСР за його власним рішенням або ж на вимогу не менше двох республік (п. 5). З'їзди Рад і сесії ЦВК Союзу повинні були скликатися у столицях союзних республік (п. 8) [6, с. 381]. Основний зміст договору становили норми конституційного права: про компетенції з'їзду Рад, союзних органи виконавчої влади,

правовий статус республік і розмежування повноважень між органами Союзу і республік.

Постанови всіх республіканських з'їздів включали пункт про те, що Договір підлягає затвердженню з'їздом Рад СРСР [9, с. 343]. На конференції повноважних делегацій шляхом голосування також було прийнято рішення, що текст договору приймається «в основному». Доручалось ЦВК Союзу, який буде обрано, розіслати текст національним ЦВК для розгляду, внесення поправок та доповнень. На основі їх пропозицій ЦВК Союзу на своїй сесії мав доопрацювати текст і ввести його в дію тимчасово. Остаточне затвердження цього договору передбачалось відкласти до наступного II з'їзду Рад СРСР [1, с. 27].

Висновки. За своїм характером I з'їзд Рад СРСР був установчим. Правомочність або правовий статус законодавчого органу з'їзд отримав пізніше. Договір 1922 року мав більше установчо-конституційний характер, аніж внутрішньодержавний юридичний документ. Договір є цінним джерелом до вивчення історії створення СРСР, його конституційного закріплення і чітко ілюструє політику вищого партійного керівництва щодо об'єднання радянських республік в межах однієї держави.

Список літератури:

1. Брицький П. Утворення СРСР: радянський стереотип та історико-правова дійсність / П. Брицький, С. Юрійчук. – Чернівці : Знання, 2002. – 48 с.
2. Горбачев И. Г. Реализация права наций на самоопределение в советском государстве / И. Г. Горбачев. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1985. – 123 с.
3. Златопольский Д. Л. Образование и развитие СССР как союзного государства / Д. Л. Златопольский. – Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1954. – 224 с.
4. Златопольский Д. Л. Образование Союза ССР / Д. Л. Златопольский, О. И. Чистяков. – Москва: Юридическая литература, 1972. – 320 с.
5. Кульчицкий В. С. История державы і права України / В. С. Кульчицкий, М. І. Настюк, Б. Й. Тищик. – Львів: Світ, 1996. – 296 с.
6. Образование Союза Советских Социалистических Республик. Сборник документов / Ред кол. Ю. И. Корблев (отв. ред.) и др. – Москва: Наука, 1972. – 531 с.
7. Раджабов С. А. Образование и развитие СССР – торжество ленинской национальной политики / С. А. Раджабов. – Душанбе: Дониш, 1973. – 234 с.
8. Чехович В. А. Победа великого октября и становление государственного союза советских республик (1917 – 1922 гг.) / В. А. Чехович. – Киев: Наукова думка, 1986. – 168 с.
9. Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті / О. Юрченко. – Мюнхен, 1971. – 402 с.

Скоморовский В. Б. Правовой аспект договора о создании СССР 1922 года / В. Б. Скоморовский // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26 (65). № 2-1. – Ч. 1. – С. 126-129.

Исследуются предпосылки, суть и значение заключения Договора о создании СССР, характеризуется его значение как правового документа, который составил основу для юридического оформления союзного государства. В связи с этим можно объяснить общее использование терминов «договор» и «конституция» в решениях республиканских съездов, где они были названы «союзный договор», «основной закон», «Союз Конституции».

Ключевые слова: Союзный Договор, СССР, советские республики, съезды Советов, высшее партийное руководство.